

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ: ΠΑΛΑΙΕΣ ΚΑΙ ΝΕΕΣ “ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ” ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Γεωργία Πετράκη, Λέκτορας Παντείου Πανεπιστημίου

Στο κείμενό μου που άλλαξε τίτλο πολλές φορές λόγω της επί μακρόν συνεχιζόμενης απορίας μου σε σχέση με το αντικείμενο, θα αποπειραθώ να κάνω το δικηγόρο του διαβόλου. Λέω στον εαυτό μου, το λέω και σ' εσάς ότι κάθε επιστήμη και ίσως περισσότερο η κοινωνική επιστήμη πρέπει να είναι κριτική, αλλιώς αίρεται. Και ότι τα όποια θεωρητικά διανοήματα πονούμε, ελέγχονται από την ικανότητά τους να προσφέρουν στην κατανόηση του κοινωνικού κόσμου, στην “αποκάλυψη” του, στην απομυστικοποίησή του. Θα υποστηρίξω, λοιπόν, ότι η έννοια κοινωνικός αποκλεισμός είναι αμφισβητήσιμη επιστημονικής αξίας “προέννοια”, “σκοτεινό αντικείμενο”, “έννοια ορίζοντας”, σύμφωνα με τις αναλύσεις του κοινωνιολόγου Σερζ Πουγκάμ (Serge Paugam 1995), διότι αδύναται να ορίσει, να αναλύσει και να ερμηνεύσει τα σημερινά κοινωνικά προβλήματα. Επί πλέον, θα υποστηρίξω ότι η νέα αυτή ομαδοποίηση-ταξινόμηση των κοινωνικών προβλημάτων περιορίζει την γνωστική μας ικανότητα προς τον κοινωνικό κόσμο διότι αποποιείται και συσκοτίζει την ενότητά του.

1. Δυσκολίες θεωρητικής συγκρότησης της έννοιας του κοινωνικού αποκλεισμού

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι η έννοια μέσω της οποίας περιγράφονται, ορίζονται και ερμηνεύονται σήμερα τα κοινωνικά προβλήματα. Είναι μια θεματική που ξεκινά από τη Γαλλία για να ορίσει κατ' αρχήν τα νέα προβλήματα κοινωνικής αποσταθεροποίησης πρώην εν δυνάμει μισθωτών πληθυσμών, ως αποτέλεσμα της ανεργίας και της κρίσης του παραγωγικού συστήματος, για να γενικευτεί προοδευτικά στο χώρο της Ε.Ε. ως η έννοια στην οποία ομαδοποιούνται και μέσω της οποίας επαναδιατυπώνονται όλα τα κοινωνικά προβλήματα, ανεξάρτητα της φύσης τους και της επιστημονικής προβληματικής θεμελίωσής τους και με βάση το κοινό γεγονός ότι αποτελούν προβλήματα, ότι θέτουν πρόβλημα στην κοινωνία. Έτσι ορίζονται ως προβλήματα που γεννούν κοινωνικό αποκλεισμό: η ανεργία και κυρίως η ανεργία μακράς διάρκειας, η μετανάστευση, η παλιννόστηση, ο αναλφαθητισμός, η σχολική αποτυχία, τα γηρατεία, η μονογονεϊκή οικογένεια, η πολιτισμική ή θρησκευτική ιδιαιτερότητα, η απομόνωση ορεινών πληθυσμών, η υποβαθμισμένη γειτονιά της πόλης, η ανισότητα των φύλων, η κοινωνική παραβατικότητα, οι θρησκευτικές μειονότητες, η σωματική ή διανοητική δυσμορφία. Τα παραπάνω προβλήματα, η ιστορία των οποίων παραπέμπει, στην πλειονότητά τους, σε μεγάλο ιστορικό βάθος, δεν είναι δυνατόν να προσεγγισθούν στα πλαίσια της ίδιας θεωρητικής επεξεργασίας ούτε να αποτελέσουν

υποέννοιες του ίδιου εννοιολογικού συστήματος. Έτσι, παρά το γεγονός ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια έννοια που εμφυτεύτηκε στην κοινωνική επιστήμη από το χώρο της κυρίαρχης κοινωνικής πολιτικής, κατά τρόπο που να αποτελεί την τελευταία πενταετία το κυρίαρχο παράδειγμα, έχει εν τέλει περιορισμένη ευριστική νομιμοποίηση και δέχεται σοβαρές κριτικές χωρίς παρ' όλα αυτά να εγκαταλείπεται λόγω βεβαίως της πρόταξής του ως εργαλείου κοινωνικής πολιτικής και της συνεπαγόμενης κοινωνικής επένδυσης που του αφιερώνεται. Όπως σωστά έχει τονιστεί (Fassin Didier 1996), η θεωρητική ασάφεια του όρου δεν αποδίδεται στην ελλιπή του θεωρητικοποίηση αλλά στο ίδιο το αντικείμενο, αυτό που περιγράφεται ως κοινωνικός αποκλεισμός. Η κοινωνική θεωρία δεν μπορεί να εντάξει σε μια θεωρία για τη φτώχεια το ρατσισμό, την ανεργία, την κοινωνική παραβατικότητα και όλους αυτούς τους τομείς στους οποίους εντοπίζεται ο κοινωνικός αποκλεισμός. Τελικά, ο κοινωνικός αποκλεισμός εκλαμβάνεται ως μια πραγματικότητα ορατή με γυμνό μάτι, που μπορούμε να τη μετρήσουμε με ποσοτικούς και ποιοτικούς δείκτες, σαν μια πραγματικότητα που δε χρειάζεται απόδειξη.

Ο αποκλεισμός παραπέμπει στην αναπαράσταση της κοινωνίας ως χώρου, από τα νοητά όρια του οποίου κάποιιοι που πριν ήταν μέσα στην κοινωνία τώρα θα βρεθούν εκτός. Παραπέμπει σε μια κοινωνία διχοτομημένη στη βάση τού μέσα και τού έξω, όπου το μέσα ορίζεται από ιδιότητες κοινωνικής κανονικότητας και το "έξω" από ιδιότητες και χαρακτηριστικά που "αναιρούν την κοινωνία" και της δημιουργούν προβλήματα: ανεργία, κοινωνική απομόνωση-περιθωριοποίηση, φτώχεια, αναλφαθητισμός, μεταναστευτικές εξάρσεις, σχολική αποτυχία... Αν και η ιδιότητα του κοινωνικά αποκλεισμένου, όπως ήδη αναφέραμε, αποδίδεται πλέον, για λόγους που θα αναλύσουμε στην συνέχεια, σε καταστάσεις που εγκυαλούν διαφορετικά δομικά αίτια, η προβληματική του κοινωνικού αποκλεισμού παραπέμπει στην απώλεια των κοινωνικών ιδιοτήτων από αυτούς που πριν τις κατείχαν. Μ' άλλα λόγια, ο "κοινωνικός αποκλεισμός" στην ακραιφή του εκδοχή είναι το εργαλείο περιγραφής και ορισμού της "εξόδου" από την κοινωνική κανονικότητα πληθυσμών που στην προηγούμενή τους κατάσταση διέθεταν δυναμικό κοινωνικής ενσωμάτωσης.

Τι σημαίνει να είναι κανείς μέσα στην κοινωνία και τι σημαίνει να είναι έξω; Ποιοι είναι μέσα και ποιοι έξω από την κοινωνία είναι ερωτήματα που απαντώνται στα πλαίσια μιας θεωρίας για το τι είναι κοινωνία και κάτω από ποιες προϋποθέσεις αποδίδεται το ανήκειν σ' αυτήν. Η κοινωνία ως οργανωμένο σύνολο έχει μια μακρά παράδοση "αποκλεισμών", τους οποίους η κοινωνική θεωρία προσεγγίζει ευριστικά στα πλαίσια κάποιων παραδειγμάτων. Έτσι, παραδείγματος χάρη, ο αποκλεισμός των γυναικών από το δημόσιο χώρο μπορεί να προσεγγισθεί είτε στα πλαίσια μιας θεωρίας για την πατριαρχική δομή των κοινωνιών μας ή ακόμα στα πλαίσια μιας θεωρίας για τη γυναικεία διαφορετικότητα. Ο αποκλεισμός των μαύρων από την κοινωνία των λευκών μπορεί να προσεγγισθεί είτε στα πλαίσια μιας θεωρίας για τις φυλετικές διακρίσεις είτε στα πλαίσια μιας θεωρίας για την ανωτερότητα της λευκής φυλής. Ο αποκλεισμός των τσιγγάνων από την πολιτική κοινωνία μπορεί να ερμηνευτεί μέσω μιας θεωρίας για το τι είναι το έθνος και οι εθνικοί ή μέσω μιας θεωρίας για τα

πολιτικά - κοινωνικά δικαιώματα όσον αφορά τις διάφορες μειονότητες. Ο αποκλεισμός της εργατικής τάξης από ένα καθολικά αποδεκτό επίπεδο ζωής και πολιτισμού κατά το 19ο αιώνα μπορεί να διατυπωθεί μέσω μιας θεωρίας για την ταξική πάλη ή ακόμα μιας άλλης για τη χαμηλή παραγωγικότητα της εργασίας σε σχέση με τη μικρή επέκταση της καπιταλιστικής αγοράς. Τα θεωρητικά συστήματα μέσα στα οποία εντάσσονται οι ερμηνείες των αποκλεισμών εμπεριέχουν στοιχεία νομιμοποίησης επιλογών που δεν καθορίζονται στο πεδίο της κοινωνικής επιστήμης αλλά σ' αυτό της πολιτικής και της φιλοσοφίας. Επί πλέον, ο αποκλεισμός δεν αποτελεί θεωρητική έννοια αυτή καθαυτή αλλά περιγραφική απόληξη μιας σύνθετης κοινωνικής διαδικασίας που απολήγει σ' αυτόν, στενά συνδεδεμένης με τη δομή της κοινωνικής οργάνωσης, την οικονομική της διάρθρωση, το πολιτικό της οικοδόμημα, την ταξική της οργάνωση. Μ' άλλα λόγια, δεν υπάρχει γενικώς μία θεωρία αποκλεισμού αλλά διάφοροι "αποκλεισμοί" που παράγονται συνολικά ή από επιμέρους κοινωνικά συστήματα, που μπορούν να ερμηνευτούν σε σχέση με αυτό που κάθε φορά ορίζεται ως κοινωνία και στα πλαίσια μιας θεωρίας για το πώς λειτουργεί η κοινωνία συνολικά ή στα επιμέρους της συστήματά, τον τρόπο που παράγει ή αναπαράγει αποκλεισμούς, ανισότητες, διακρίσεις, ιεραρχίες κ.λπ. Μ' αυτή την έννοια η υποκατάσταση των παλαιότερων θεωρητικών παραδειγμάτων που συνδέονταν με συνολικές αναγνώσεις της κοινωνικής δομής, όπως το παράδειγμα των κοινωνικών ανισοτήτων/κοινωνικών τάξεων, από αυτό του κοινωνικού αποκλεισμού, οδηγεί σε ένα αδιάρθρωτο θεωρητικό κατακερματισμό του κοινωνικού αντικειμένου και στην αδυναμία διατύπωσης μιας συνολικής θεωρίας για τη σημερινή κοινωνική διάρθρωση και την κοινωνική μεταβολή. Αν σήμερα προκαλούνται "νέοι αποκλεισμοί" σε επίπεδο συνολικής κοινωνίας και στο επίπεδο επιμέρους κοινωνικών συστημάτων, για να τους κατανοήσουμε, για να τους περιγράψουμε και να τους ορίσουμε χρειαζόμαστε μια νέα θεωρία για την κοινωνική δομή ή για τους επιμέρους μετασχηματισμούς της υπάρχουσας, μέσω των οποίων παράγονται ή διευρύνονται οι αποκλεισμοί.

2. Ο θεωρητικός κατακερματισμός του κοινωνικού αντικειμένου και η νομιμοποίηση των νέων κοινωνικών πολιτικών

Η ανάλυση του κοινωνικού αποκλεισμού, αν και εμφανίζεται ως ένα περιγραφικό εργαλείο κοινωνικής πολιτικής, θεμελιώνεται σε μια ορισμένη θεωρητική αντίληψη για τον κοινωνικό κόσμο, σύμφωνα με την οποία δεν υπάρχει ενότητα στην κοινωνική δομή. Η προβληματική του κοινωνικού αποκλεισμού περιγράφει έναν κερματισμένο κοινωνικό ιστό, του οποίου οι προβληματικότητες δε συναρθρώνονται, δεν έχουν καμιά σχέση οι μεν με τις δε, παρά ως προβληματικότητες, ως μη κανονικότητες. Ανακατασκευάζεται έτσι το κοινωνικό πρόβλημα ως περιπτώσεις προβλημάτων που στερούνται συνοχής, ενώ ο ίδιος ο ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού αφορά μια περιπτωσιολογία ομάδων, των οποίων η σχέση με τη συνολική δομή μένει απροσδιόριστη αλλά και μη αναζητήσιμη. Όπως δηλώνει χαρακτηριστικά ο Ralf Dahrendorf σε άρθρο

του (1995), "Πολλοί άνθρωποι μπορεί να υποφέρουν την ίδια μοίρα αλλά δεν υπάρχει ενιαία και ενιαιοποιούσα αιτία για την κατάστασή τους, ούτε εχθρός ενάντια στον οποίο μπορούν να αγωνιστούν". Αφού βεβαίως η σχέση των προβλημάτων με την κοινωνική δομή δεν αναζητείται και άρα συσκοτίζεται, τα κοινωνικά προβλήματα παρουσιάζονται ως προβλήματα ιδιαίτερων ομάδων - κατηγοριοποιήσεων που ορίζονται "αποκλεισμένοι", των οποίων η ειδική μεταχείριση, μέσω συστάδων ειδικών μέτρων, θα επιτύχει την επιδιωκόμενη άρση του αποκλεισμού. Έτσι, και παρά το γεγονός ότι οι κατηγοριοποιήσεις σε ομάδες και προβλήματα εμφανίζονται ως "ορατές" με γυμνό μάτι, των οποίων η απλή εμπειρική παρατήρηση αρκεί για την πιστή περιγραφή και ανάλυση, υιοθετείται άρρητα μια ανάγνωση του κοινωνικού κόσμου που είναι συγχρόνως και μια συγκεκριμένη θεωρητική του κατασκευή και νομιμοποίηση.

Ο θεωρητικός κατακερματισμός του κοινωνικού προβλήματος θα νομιμοποιήσει τον κερματισμό της κοινωνικής πολιτικής σε δέσμες μέτρων που αφορούν άτομα-ομάδες, ενταγμένων σε μια διαχειριστική λογική αντιμετώπισης επειγόντως εκρηκτικών ή ανεξέλεγκτων καταστάσεων, και τη μετατροπή μεγάλων κομματιών του πληθυσμού σε βοηθηματούχους στη βάση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους. Τα κοινωνικά προβλήματα νομιμοποιούνται έτσι ως προβλήματα των "ομάδων αποκλεισμένων" και των ατόμων και όχι ως προβλήματα που παράγονται από τη λειτουργία της ίδιας της κοινωνίας και για τα οποία έχει η ίδια ως σύνολο την ευθύνη. Επί πλέον, η κατηγοριοποίηση σε ομάδες "αποκλεισμένων" και η ίδια η εικόνα του κοινωνικού δυαδισμού, "οι μέσα" και "οι έξω", έχουν ως αποτέλεσμα τη στιγματοποίηση των πληθυσμών μέσω του ορισμού, της κατάταξης, της ταξινόμησης. Το λεξιλόγιο ενισχύει και επικυρώνει την απόσταση ανάμεσα στους "αποκλεισμένους" και τους "ενταγμένους", αυτούς που έχουν μια θέση στην κοινωνία και αυτούς που δεν έχουν. Η χρήση του από τις διοικητικές υπηρεσίες και η νομιμοποίησή του από την κοινωνική επιστήμη, η υιοθέτησή του πλέον και από την κοινή δημοσιογραφική γλώσσα συμβάλλει στο να υπάρξει "ο αποκλεισμός" και ως πραγματικότητα. Δημιουργείται έτσι ένα σύστημα ταξινόμησης που λειτουργεί και ως μηχανισμός υποβάθμισης με ισχυρή κανονιστική λειτουργία.

Όμως ο ορισμός των κοινωνικών προβλημάτων μέσω των ομάδων στόχου, δηλαδή η αποσύνδεση των κοινωνικών προβλημάτων από τις κοινωνικές δομές που τα προκαλούν, εκτός από το ότι θα προσωποποιήσει τα προβλήματα και θα στιγματίσει τα άτομα, θα συντελέσει στην ηθικολογική παρουσίαση του κοινωνικού προβλήματος. Έτσι, τα νοσολογικά χαρακτηριστικά (AMEA, EITZ), τα παραβατικά χαρακτηριστικά (φυλακισμένοι, τοξικομανείς) ή αυτά που αφορούν τη διάλυση της οικογένειας (μονογονεϊκά νοικοκυριά), ως χαρακτηριστικά που ορίζουν ομάδες κοινωνικού αποκλεισμού, παραπέμπουν σε μια αντίληψη μεγάλου ιστορικού βάθους, σύμφωνα με την οποία η φτώχεια συνδέεται στενά με την αντικοινωνική παραβατικότητα και την εγκληματικότητα. Στην κοινωνική ιστορία των δυτικών κοινωνιών οι φτωχοί ταυτίζονται συχνά με τους επικίνδυνους και οι διάφοροι εξαθλιωμένοι με υποψήφιους παράνομους, ενώ μόλις στα τέλη του 19ου αιώνα θα αναγνωρισθεί ότι η φτώχεια δεν είναι αποτέλεσμα μόνο της ηθικής αδυναμίας αλλά και κοινωνικο-οικονομικών δυνάμεων. Κατά το 19ο

αιώνα η αντίληψη αυτή αφορά όλη την εργατική τάξη, "Classes laborieuses-classes dangereuses" και η ανατροπή της θα αποτελέσει σημαντικό παράγοντα ένταξης - "εισόδου" της εργατικής τάξης στην κοινωνία των πολιτών. Η θεμελίωση της φτώχειας στις κοινωνικο-οικονομικές δυνάμεις θα στηρίξει τα συστήματα κοινωνικής πολιτικής μεταθέτοντας την ευθύνη της φτώχειας από το άτομο στην κοινωνία. Η σχέση της φτώχειας με την παρανομία είναι κυρίαρχη και στα Μ.Μ.Ε., όπου καλλιεργείται συστηματικά από την αναζήτηση του κοινωνικού εξωτισμού. Παραθέτω ένα μικρό απόσπασμα από το αφιέρωμα της έκδοσης MANIERE DE VOIR της *Monde diplomatique* (6, 1995) για τον κοινωνικό αποκλεισμό.

"Αυτά τα εκατομμύρια των φτωχών, των περιθωριακών, των καταληψιών, των άστεγων, των προλετάρων, των οποίων ο αριθμός δεν παύει να αυξάνεται, συγκροτούν σιγά σιγά στα σύνορα της διαμορφωμένης κοινωνίας έναν αντίκοσμο όπου οι στερήσεις και η απελπισία τρέφουν τη βία. Μ' αυτό τον τρόπο δημιουργείται μπροστά στα μάτια μας μια κοινωνία έξω από κάθε δίκαιο, μια κοινωνία εκτός δημοκρατίας, μια κοινωνία μερικές φορές μαφιάζικη, όπου οι καλοί φτωχοί μεταμορφώνονται σε κακούς φτωχούς και για να επιβιώσουν συμμετέχουν σε κυκλώματα ναρκωτικών, πορνείας και εγκλήματος".

Η ηθικοποίηση του κοινωνικού προβλήματος ενέχει χροιά φρονηματισμού στην κατηγοριοποίηση με βάση τη μορφή της οικογένειας. Οι μονογονεϊκές οικογένειες είναι ομάδα στόχου και στο πρόγραμμα κοινωνικού αποκλεισμού που εξήγγειλε το υπουργείο Εργασίας στα καθ' ημάς. Είναι έκδηλη νομίζω η κανονιστική λειτουργία αυτής της κατηγοριοποίησης. Η μονογονεϊκή οικογένεια, δηλαδή, μια σημαντικότερη σε επιρροή μορφή συγκατοίκησης στις ώριμες βιομηχανικές χώρες, ορίζεται ως προβληματική, πηγή κοινωνικού αποκλεισμού, ως μονογονεϊκή, όχι διότι πρόκειται για άνεργα, φτωχά ή υποαπασχολούμενα νοικοκυριά των οποίων τα εισοδήματα είναι κάτω από τα όρια της φτώχειας, όχι γιατί στερούνται κοινωνικού και εκπαιδευτικού κεφαλαίου, αλλά διότι είναι έξω από την κοινωνικά αποδεκτή νόρμα της οικογένειας. Αυτή η συμπεριφορική και πολιτισμική αντιμετώπιση της φτώχειας, πολύ έντονη στις Η.Π.Α. αλλά με τάση επιρροής πια και στην Ευρώπη, μένει πάντα μια ηθική προσέγγιση που παραβλέπει τους κοινωνικο-οικονομικούς προσδιορισμούς και καθιστά την ευθύνη ατομική. Αναφέρω χαρακτηριστικά ένα παράδειγμα ακραίας κουλτουραλιστικής αντιμετώπισης της φτώχειας που αφορά τις Η.Π.Α. Σε έκθεση που συντάχθηκε το 1965 για τον πρόεδρο Τζόνσον με τίτλο *The negro family, the case for national action* (D. Fassin 1996), οι κοινωνικές δυσκολίες των μαύρων πληθυσμών συνδέονται με την "οικογενειακή δομή" τους, και κυρίως με τη μητριαρχία τους -οι αρχηγοί των νοικοκυριών είναι γυναίκες- χαρακτηριστικό που σύμφωνα με την έκθεση (γράφτηκε από τον Daniel Patrick Moynihan) καθιστά δύσκολες τις σχέσεις με την κοινωνία των λευκών. Τελειώνοντας θα πω ότι η εικόνα που μας παρουσιάζει για την κοινωνία η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού είναι αυτή ενός κερματισμένου κόσμου προβλημάτων, ασύνδετων και ανεργμάτων, όπου κανένα δεν έχει μια δική του ειδική δομή και

ταυτότητα γιατί όλα είναι ίδια. Οι δομές, μικρές και μεγάλες, ορατές και αόρατες, εξαφανίστηκαν, τα υποκείμενα ξανάγιναν άτομα, και τα πάντα αναλύονται στο βραχύ χρόνο, στο χρόνο του γεγονότος, του χρονικογράφου, που λένε οι ιστορικοί. Και ξαφνικά καταλαβαίνουμε όλοι ότι η κοινωνία είναι μια έννοια πολιτική που κάθε φορά ορίζεται ως αποτέλεσμα δυσθεώρητων, δυσαναγνώστων, πολυεπίπεδων και ποτέ οριστικών κοινωνικών συσχετισμών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Serge Paugam (ed.), (1995), *L' Exclusion. L' etat des savoirs*, Paris, La Decouverte.
- Καρσεντί Μπρουνό (Karsenti Bruno), "Η παγίδα του αποκλεισμού. Γενεαλογία και κριτική μιας έννοιας", ΠΟΛΙΤΗΣ τ. 28, 1996.
- Castel Robert, (1995), *Les metamorphoses de la question sociale*, Paris, Fayart.
- Μάρσαλ Τ.Χ.-Μποτομόρ Τ., (1995), *Ιδιότητα του πολίτη και κοινωνική τάξη*, Gutenberg, Αθήνα.
- Maniere de voir* (ελληνική έκδοση), 6, 1995.
- Dahrendorf Ralf, (1995), *Preserving prosperity. New Statesman and Society*, Dec. 15, v8n383, p. 36(6).
- Serge Paugam, *Un nouveau contrat social. Pauvrete et exclusion: Le point de vue sociologique*.
- Fassin Didier, (1996), "Exclusion, underclass, marginalidad. Figures contemporaines de la pauvrete urbaine en France aux Etats-Unis et en Amerique latine", in *Revue Francaise se Sociologie*, 1.
- Οδηγός για τις έρευνες και μελέτες στα πλαίσια του Ε.Π. καταπολέμησης του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας, Κ.Π.Σ. 1994-1999, Υπουργείο Εργασίας, Αθήνα 1996.